

Makso Šnuderl

Osvobodilna fronta slovenskega naroda – država v državi

»...Stanje »država v državi«...
je tudi v evropskem obsegu tako
edinstveno, da bi zaslužiло posebno
obravnavo...«

Boris Kidrič, Dve leti OF. (Zbrano
delo I. CZ Ljubljana, 1958, str. 315.)

I. Naslov se sklicuje na metaforo Borisa Kidriča, ki je ponovno, tako tudi ob drugi obletnici Osvobodilne fronte, označil vlogo in uspehe Osvobodilne fronte slovenskega naroda v prvem letu 1941—42 v Ljubljani kot državo v državi.¹ Ta metafora je postala določen pojem v naši pravno-politični zgodovini. Danes vemo, da je obenem z Osvobodilno fronto in v tej rasla in se krepila funkcija oblasti, ki je končno prerasla v državnopravne oblike.

Podobo o Osvobodilni fronti kot državi v državi lahko razumemo z več stališč. To je lahko ves družbenopolitični pomen Osvobodilne fronte v prvem letu z vsemi akcijami in odločitvami. Tako je obravnaval ta problem Metod Mikuž v svoji knjigi o zgodovini NOB. Tudi v knjigi Ljubljana v ilegali obsega naslov Osvobodilna fronta država v državi celoten kompleks dejavnosti Osvobodilne fronte v prvem letu. Ta metafora torej lahko pomeni velike družbenopolitične tokove v celoti v določenem obdobju na določenem področju, zajete v organizacijo nekega teritorija ali naroda. Ta razvoj je prav tako lahko utemeljitev za organ oblasti, neposredne oblasti, kakor je na primer vojaška oblast in izdajanje predpisov z možnostjo fizičnega prisiljevanja. Ta razvoj torej lahko razumemo s čisto pravne strani; kot gradnje oblastvenega organa in njegovega funkcioniranja.

Pravnik se loteva tega vprašanja na svoj način, pravnik, ki ni raziskovalec. Vtem ko spoznava, da je Osvobodilna fronta zares začela s pravo revolucionarno oblastjo, da so terenski odbori OF opravljali več ali manj tudi take zadeve, ki sicer spadajo v pristojnost državnih organov, in upošteva izjave vodilnih ljudi, zlasti na kočevskem zboru, vključno Kidričeve, o odborih OF kot virih oblasti, organov oblasti itd., in pa Poličeve ocene teh organov na kočevskem zboru, se pač vprašuje, ali v ožjem pomenu ta država v državi ni poleg vsega drugega; kar se pod pojmom država v državi navadno razume, tudi prava država, prava državna oblast, ki se pojavlja najpogre v svojih prvotnih prvinah, se razvija in končno zori v prave državne organe, v pravo oblast Osvobodilne fronte, v pravo državnost slovenskega naroda.

Že uvodoma moramo pojasniti ta sedaj že zgodovinski pojem Osvobodilne fronte kot države v državi. V času, ko je vodstvo OF in KPS na okupiranem

¹ Boris Kidrič, Dve leti OF. Agitprop 1943.

ozemlju delovalo in vodilo vstajo in začetke revolucije, predvsem v Ljubljani, to je od vsega začetka, od ustanovitve Osvobodilne fronte 26. aprila 1941 dalje pa do odhoda vodstva iz Ljubljane aprila 1942, so se v akcijah in pozneje v organih OF pojavljale take oblike politične dejavnosti, ki niso običajne za politično organizacijo, temveč so funkcije državne oblasti. In ker je take funkcije namenoma zasnovala, izvrševala in vodila Osvobodilna fronta na okupiranem in po Italiji celo anektiranem ozemlju, v »ljubljski pokrajini«, pravimo, da je bila Osvobodilna fronta država v državi. Seveda je to treba razumeti restriktivno; država Osvobodilna fronta seveda ni bila, vendar pa se je obnašala tako, ker je povzemala in izvrševala posamezne funkcije oblasti. Osvobodilna fronta je v tem razdobju ustanovila partizanske oddelke, ki so se pozneje razvili v bataljone in brigade, ter začela vojno zoper okupatorja. Postavila in izvrševala je svoje revolucionarno sodstvo. Osnovni organi OF so bili hkrati vir ljudske oblasti, ki so jo le-ti izvrševali. Celo nacionalno predstavniško telo je v zametku nastalo kot Slovenski narodno osvobodilni odbor (SNOO) v okrilju in identično z vrhovnim plenumom Osvobodilne fronte, ki je izdajal revolucionarno-pravne dekrete. Osvobodilna fronta je končno postavila idejni koncept bodočega državnopravnega položaja Slovenije v Jugoslaviji v temeljnih točkah OF. Oblast Osvobodilne fronte je bila torej vojaška, sodna, upravna, finančna oblast z ustavnimi koncepcijami, seveda v malem, toda bila je dejstvo. Tako je Osvobodilna fronta razvila sama v sebi dvojnost: politično dejavnost in oblastvene funkcije, sprva vse v svojih organih. Dokler se je vse to dogajalo na okupiranem in anektiranem, torej neosvobojenem ozemlju pod tujo državo, pravimo, da je bila takrat Osvobodilna fronta država v državi. O tej dvojnosti je govoril tudi Polič na kočevskem zboru; pravi, da je bila Osvobodilna fronta v prvi vrsti vsenarodno osvobodilno gibanje, hkrati pa nosilka narodne (ljudske) oblasti.²

Ko se je vodstvo preselilo na osvobojeno ozemlje in so vodilni organi bivali in delovali tam, pa za dobo, ki je sledila, ne moremo več govoriti o državi v državi v istem pomenu kot za prejšnjo. Na osvobojenem ozemlju je bila Osvobodilna fronta brez posredovanja tuje države, ki je bilo na okupiranem ozemlju, temveč je bila v Jugoslaviji, katere razkosanja Osvobodilna fronta nikoli ni priznavala, ki se je osvobajala in na novo gradila tudi na Slovenskem. Pojem država v državi bi lahko razširili na poznejša razdobja po prvem letu kvečjemu žato, ker je bilo osvobojeno ozemlje vendarle podvrženo spremembam in stalno ogrožena oaza sredi okupiranih dežel, včasih celo več oaz, in je v resnici tudi bilo deloma pregaženo v ofenzivi avgusta 1942 in oktobra 1943 ter pozneje v Savinjski dolini. Zato bomo samo s tega vidika glede poznejših razdobj vsaj na kratko zasledovali razvoj dvojnosti v Osvobodilni fronti, torej kot državo. Ta dvojnost se je razvijala tako dolgo, dokler se končno iz materinega telesa Osvobodilne fronte niso izločili posamezni organizmi državnega značaja in samostojno zaživele kot državni organi. Na neosvobojenem ozemlju pa se je Osvobodilna fronta v prvem letu, ko je bila država v državi, uveljavljala kot revolucionarno-politična mobilizacijska in odporniška sila, manj kot država v državi; kot tako bi lahko označevali le še partizansko vojsko, ki jo je okupator vsak dan čutil, vendar je že takrat vojska bolj in bolj postajala del enotne jugoslovanske vojske in manj del Osvobodilne fronte, s katero je bila vezana po politični enotnosti.

² Zbor odposlancev slovenskega naroda od 1. do 3. oktobra 1943. Dokumenti. Ljubljana 1953, str. 116 in sl.

Iz tega je videti, da je naša naloga, pokazati vlogo Osvobodilne fronte predvsem v njenem prvem letu po dejavnosti, s katero je v tuji državi dejansko razvijala svojo oblast in ustvarjala materialne in organizacijske temelje za poznejše državne organe v federalni enoti Slovenije. Tudi Metod Mikuž je v svoji zgodovini v poglavje Osvobodilna fronta — država v državi vključil to razdobje.³ V poznejši dobi bomo sledili Osvobodilni fronti, dokler je v sebi še nosila elemente države, torej osnove ljudske oblasti.

V tej zvezi velja poudariti, da Osvobodilna fronta ni nastala zato, ker so predstavniki osnovnih skupin ustanovili 26. aprila 1941 Protiimperialistično fronto, ki je kmalu (menda 22. junija 1941) dobila ime Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Nastala je po zakonih politične nujnosti zato, ker je že v letih pred tem globoka preobrazba zlivala miselne tokove slovenskega ljudstva. Njegovi predstavniki so, vsak z zornega kota svojega političnega prepričanja, sami zajeti v tok tega preobraževanja, izpovedovali svojo misel in politično ozračje, v katerem so se odločili za Osvobodilno fronto. Ravno tako Osvobodilna fronta ni pridobivala funkcij oblasti in nato državnosti zaradi sklepov vodilnih organov konstitutivno, temveč zato in tako, da se je pokazala konkretna družbena potreba po nekih trajnih načelih in njihovem uresničevanju, da je to slednje prešlo v politično prakso, ki so jo končno morali zavarovati glede na njihov obstoj, razvoj in zoper njihovo pačenje in zlorabo z revolucionarnimi dekreti. Zastonj bi iskali politične traktate, članke, razprave, resolucije ali revolucionarne odloke o tem, da se uvede oblast, taka in taka, ali da se zdaj začne državna funkcija. Vse to je nastalo v delovanju Osvobodilne fronte na osnovi konkretizirane politike kot stvarna nujnost, politična praksa in šele navsezadnje kot dekret glede posameznih akcij ali dejavnosti, ki je bil potem s tega vidika že deklarativne narave.⁴ Zastonj bi tudi iskali kjerkoli v politični zgodovini te dobe take zveze politično in svetovnonazorsko različno usmerjenih skupin, ki so se ne samo same pretopile v amalgam Osvobodilne fronte, temveč je iz njih hkrati celo rasla oblast, država in politična ideologija. Pri tem ni prizadela osebne zavzetosti svojih pripadnikov za lastna politična in svetovnonazorska gledanja. Kakor je pravcato čudo, da se je večina slovenskega ljudstva, ki je še pred desetimi leti služila kot opora za politični klerikalizem, zgrnila v Osvobodilno fronto in izvedla ostro politično diferenciacijo do reakcionarnih ostankov, tako je drugo čudo to, da je postala Osvobodilna fronta kot sestavina heterogenih skupin enoten in edinstven nosilec osvobodilne in revolucionarne akcije in ostala to kot SZDL Slovenije do današnjega dne. Tudi Ljudska fronta Jugoslavije, kakor nikjer nobena druga fronta, ni bila isto kot Osvobodilna fronta slovenskega naroda, čeprav je ta pozneje organizacijsko postala del prve.

Osvobodilna fronta je imela politične cilje, pa ni bila politična stranka; opravljala je oblastvene funkcije, pa ni bila državni organ. Bila je organizirano množično gibanje, ki je obsegalo vse sloje in razrede naroda in vse oblike za reševanje vseh vprašanj, ki jih je postavil takratni usodni čas pred slovenski narod.

³ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. I. knjiga. III. knjiga ima naslov OF — država v državi. — Ljubljana v ilegali II. Ljubljana 1961. Podnaslov članka Okrajni odbor SZDL ima podnaslov Država v državi.

⁴ Boris Zihertl je v svojem govoru ob 24. obletnici OF ugotovil trdno enotnost slovenskega delavstva in kulturnoprosvetnih organizacij kot jedro osvobodilnega gibanja.

Že okoliščina, da je Osvobodilna fronta začela svoje delovanje konec aprila 1941, svoj program pa je postavila v temeljnih točkah šele decembra 1941 in januarja 1942, ki ga je pa bila dotlej v svoji praksi že izvrševala in preizkušala, in pa okoliščina, da je Kidrič imenoval Osvobodilno fronto v prvem letu »država v državi«, kaže na tipične posebnosti Osvobodilne fronte. Ti okoliščini namreč povesta, da je bila Osvobodilna fronta množično bojno gibanje, ki naj se spoprime z vsem, kar mu je nasprotnega na poti k osvoboditvi slovenskega ljudstva, k skupnemu življenju v Jugoslaviji, in da je to življenjska potreba, cilj in program. Ob tem postaja razumljivo, da je postala Osvobodilna fronta bolj kot kdajkoli katerakoli stranka zares vseljuski napor na življenje in smrt in da je zato morala povzemati tudi sredstva, oblike in vsebino oblasti, pozneje tudi organe oblasti, če je hotela vso svojo nalogo do kraja izpolniti. Nasproti okupatorju je bila podtalna in ilegalna ter se ji torej ni bilo treba ozirati na nikakršen pravni red, ki v normalnem času določa obseg in vsebino ter način delovanja neke organizacije. Osvoboditi Jugoslavijo, priboriti si jo, obnoviti jo kot socialistično skupnost jugoslovanskih narodov, to je bil takrat eden od glavnih ciljev.

Razumljivo je, da se je iz delovanja Osvobodilne fronte na podlagi danih potreb določal tudi sam njen značaj. Ni bilo bolj dinamičnega razdobja za slovenski narod in njegovo vodilno organizacijo, kakor je bila doba vojne okupacije, ki se je nujno pokazala v dinamiki delovanja in razvijanja sestave Osvobodilne fronte. Seveda ta dinamika ni bila enakomerna na vsem ozemlju in v vsaki dobi. Našo periodizacijo je treba razumeti z zelo nihajočimi okviri. Kar je bilo v eni dobi v centru razvoja že preseženo, to je še vedno delovalo pozneje in drugod. Vendar pa lahko s tem pridržkom vztrajamo na tem, da je bila Osvobodilna fronta v glavnem država v državi prvo leto 1941/42, ko je bilo njeno vodstvo še v Ljubljani. In za to dobo pravzaprav velja ta Kidričeva metafora. Tu moramo razčistiti vprašanje, kaj razumemo z Osvobodilno fronto, kadar govorimo, da je država v državi. Osvobodilna fronta je bila seveda povsod, od Maribora do Gorice, od Triglava do Gorjancev, povsod, kjer živi slovensko ljudstvo, na vseh koncih in krajih Slovenije so bili odbori OF, je bila njena vojska. Ko omenjamo državo, mislimo v tej zvezi na organizirano družbo, v našem primeru na organizem Osvobodilne fronte po vsem slovenskem ozemlju. Raznovrstne funkcije je opravljala s svojimi organi, vrhovnim plenumom, izvršnim odborom, z izrednimi varnostnimi in sodnimi organi, ki so vsi imeli sedež v Ljubljani, nadalje z glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet, partizansko vojsko in narodno zaščito ter z mrežo raznovrstnih terenskih odborov OF in pozneje še z drugimi oblikami. Ugotoviti moramo, da je njena dejavnost zajela bolj italijansko okupacijsko območje kot pa nemško na Štajerskem ali Gorenjskem. Tu je nemški okupator izselil izobražence in zavedne Slovence in z grobo silo dušil slovenske, zlasti komunistične elemente, ter zgodaj začel s terorističnimi dejanji, kakršno je na primer množično streljanje talcev. To je zadrževalo razvoj Osvobodilne fronte. Italijanski okupator pa se je sprva skušal približati ljudem, s tem da je hlinil prijaznost v vlogi odrešenika, da bi laže dosegel iste cilje kot njegov nemški sosed. Pravi polet Osvobodilne fronte je bil zato omejen na to italijansko okupacijsko ozemlje.

Zadeti bi utegnili na omalovaževanje, češ da je bila vsa ta revolucija v Sloveniji vihar v kozarcu vode; Slovenija je majhno ozemlje, Slovencev komaj čez milijon, od teh pa na revolucionarnem območju same Ljubljane z gospo-

darsko slabo razvitim in neznatnim zaledjem komaj ena četrtnina; vse gibanje na tem majhnem prostoru ne pomeni po evropskih, kaj šele po svetovnih merilih ničesar, prav tako ne kot prispevek v vojni na strani zaveznikov. Takim glasovom je treba odgovoriti, da je slovensko narodnoosvobodilno gibanje, ki ga je vodila Osvobodilna fronta, del enotnega osvobodilnega gibanja vseh narodov Jugoslavije, njegovo severno, najbolj izpostavljeno krilo; geofizični pomen tega upora v evropskem merilu dokazuje preobčutljivost okupatorjev, ki se je večkrat še posebej pokazala: italijanski okupator je poleti 1942 izvedel tu ofenzivo z nad 60 000 vojaki, nemški v oktobru 1943 z divizijo, ki je bila na poti v Italijo; nadalje je italijanski okupator ustanovil pomožne slovenske čete MVAC (Milizia Volontaria Anticomunista), nemški pa wehrmannschaft in pozneje slovenske domobrance; oba okupatorja sta si vsa leta prizadevala vojaško uničiti partizanstvo v Sloveniji. Tega ne bi bila storila, če bi bila zadeva v Sloveniji tako malo pomembna. Končno pa je treba upoštevati, da je ta mali narod dejansko izpovedal veliko politično idejo, socialno osvoboditev in oblast delovnega človeka proti diktaturi buržoazije. Osvobodilna fronta je bil izpostavljen, čeprav v splošnih razmerah majhen odred v boju za cilje, ki so bili evropski in svetovni, in za katere mu je bila vzor Sovjetska zveza, saj ga je vodila KPS. S tega vidika je bilo slovensko osvobodilno gibanje res edinstveno tudi v evropskem obsegu, kakor je zapisal Kidrič ob drugi obletnici Osvobodilne fronte.⁵

To vse so objektivna dejstva, ki pa bi jih bilo treba od vseh strani znanstveno še bolj osvetliti. Danes še vedno gledamo na ves ta razvoj politično, vojaško, ideološko in pravno, vendar pa so njegove prave silnice globlje v gibanju nacionalne družbene plime in oseke. Šele temeljite sociološke in psihološke študije, izkoriščanje vsega arhivskega gradiva o delu terenskih odborov OF ali NOO, podatki o reakcijah na svetovna dogajanja in podrobna raziskovanja pre mnogih vplivanj in previranj v sami takratni slovenski družbi v vseh njenih plasteh, bi mogli dati dokončne znanstvene izsledke. To delo še ni opravljeno in čaka verjetno na tiste, ki niso bili niti nosilci niti priče nastanka in razvoja Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Danes se moramo zadovoljiti z delom pisanega gradiva, ki nam je izročeno iz te preteklosti, in se opreti na to, da nosimo kot večji ali manjši sodelavci v Osvobodilni fronti iz tiste dobe v sebi še živo izročilo, da znamo določiti pomen in važnost posameznih dogajanj in dati ustrezno mero tehtnosti posameznim procesom naše revolucionarne preteklosti. To in pa pravno-politični aspekti so za zdaj še edina orodja za odkrivanje in razčlenitev teme Osvobodilna fronta — država v državi.

In še nekaj: v današnji dobi se upiramo etatizmu in se trudimo, da bi ga nadomestili z družbenimi službami in samoupravljanjem. Ko pa ugotovljamo prizadevanje Osvobodilne fronte, da bi si prisvojila kar največ prvin oblasti in da bi izgradila državne organe, pa ne smemo to prizadevanje istovetiti z etatizmom. Etatizem je pojav, pri katerem je zaradi centraliziranega vodstva vsega gospodarstva z državno lastnino kot podlaga v vseh porah družbenega življenja navzoč birokratični državni organ. Ta s svojo administracijo urejuje in usmerja vsa področja družbene dejavnosti in postaja družbena sila zase. Osvobodilna fronta pa ni hotela tega, temveč je hotela državo kot domovino svobodnih in enakih narodov, v njej pa uresničiti »dosledno

⁵ Boris Kidrič, 3. leto OF. IOOF 1944.

ljudsko demokracijo«. In katera oblika bi naj bila doslednejša za uresničevanje »dosledne ljudske demokracije« kakor sistem samoupravljanja? Že leta 1944 smo imeli na osvobojenem ozemlju koncepcije o samoupravljanju v gospodarskih organizacijah.⁶ V Osvobodilni fronti so torej klile prve klice oblike neposredne demokracije, ki naj na političnem, gospodarskem in socialnem področju omogoči delovnemu ljudstvu neposredno vodstvo in odločanje. To pa so v bistvu že prvine samoupravljanja, kakršno se je razvilo po izročitvi gospodarskih podjetij v gospodarjenje delovnim kolektivom leta 1950.

Ker je razvoj ljudske oblasti v nedrju Osvobodilne fronte trajal štiri leta, se postavlja vprašanje periodizacije tega dogajanja. Predvsem je gotovo, da je bil tak razvoj po dinamiki in kvaliteti bistveno drugačen v obdobju, ko je potekal na neosvobojenem ozemlju v ilegali in to celo v ilegali pod okupatorsko državo, kot pa v obdobju, ko se je razraščal na osvobojenem ozemlju, ki je bilo sicer stalno ogroženo, vendar ni bilo tako pod okupatorjevim udarom kakor neosvobojeno ozemlje. Na osvobojenem ozemlju je nastopila spet ostraločnica, ko je osrednji razvoj utrdil prva ustavna načela in postavil prve državne organizacijske oblike. Poudariti pa moramo, da je Kidrič govoril o Osvobodilni fronti kot državi za prvo leto njenega obstoja.

Obdobje od ustanovitve Osvobodilne fronte 26. aprila 1941 pa do ustanovitve prvega osvobojenega ozemlja 17. maja 1942, kar se nekako ujema z odhodom vodstva Osvobodilne fronte na osvobojeno zemlje, je tisto, ki ga označujemo kot obdobje, ko je bila Osvobodilna fronta država v državi v dobesednem pomenu. V tej dobi je v okupatorjevi navzočnosti prišlo do pojavov, ki so presegali tipično dejavnost politične organizacije in res pomenili oblastvene akcije: določen center jih je usmerjal, prebivalci pa izvrševali in to v toliki meri, da jih je Kidrič lahko označil kot državo v državi. Vendar pa država ne more dolgo rasti pod zemljo, njene prave manifestacije so možne v svobodi in morajo biti odprte navzven.⁷ Zato kljub pojavom oblasti v tem razdobju nimamo takih samostojnih organizacijskih oblik, ki bi jih mogli označiti z državnopravnim izrazom, in celo Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO), ustanovljen v septembru 1941, je postal najprej odbor in ne Slovenski narodni osvobodilni svet, torej svet, kakršen je nastal šele v drugem razdobju na osvobojenem ozemlju, ko so okoliščine to omogočile.

Drugo razdobje sega od prvega osvobojenega ozemlja v maju 1942 pa vse do ločitve oblasti od političnih organizacij Osvobodilne fronte v jeseni 1944, ko se je 23. septembra 1944 IOOF razširil in tako ločil od predsedstva SNOS. To razdobje obsega tri razvojne stopnje. Prva sega od prvega osvobojenega ozemlja 17. maja 1942 do srede avgusta 1942, do roške ofenzive, druga od tega datuma dalje do ustanovitve drugega osvobojenega ozemlja v septembru 1943 in tretja od tega dogodka pa do že omenjenega 23. septembra 1944.⁸ Prva in tretja stopnja pomenita izrazito smer h gradnji novih organov oblasti, druga vmesna pa obsega dobro leto dni temeljite politične priprave in idejnega razčiščevanja. To drugo obdobje, v katerem zorijo oblastvene funkcije Osvobodilne fronte že v državnopravne organe in v ustavna načela in se

⁶ Vanek Šiftar, Oblike delavskega soodločanja in upravljanja v industrijskih podjetjih, uzakonjene v Evropi po oktobrski revoluciji. Disertacija na pravni fakulteti v Ljubljani 1965, str. 283—5.

⁷ Kidrič se je tega dobro zavedal: »Razume se, da stanje »država v državi«... ni moglo dolgo trajati.« — Boris Kidrič, Zbrano delo I. CZ Ljubljana 1958, str. 315.

⁸ Datum 23. IX. 1944 ugotavljam iz zapiska v svojem dnevniku.

nato od Osvobodilne fronte ločijo in osamosvojijo, lahko označimo za »državo«, toda ne več »v državi«.

II. Ustanovitev Osvobodilne fronte 26. aprila 1941 ni mogla biti bolj logična in perspektivna politična tvorba, kot je bila. Za seboj ni imela samo v zadnjih letih pred vojno dosežene politične transformacije razpoloženja v masah, ki so tako tvorbo omogočile, temveč je zadela tudi na najidealnejše psihološke in politične okoliščine. Sklepanje zvez meščanskih strank s silami osi, napad teh sil na Jugoslavijo, hiter poraz njene vojske, kapitulacija vlade in armade, pobeg državnega vodstva, razpad države, okupacija njenih delov po nemški, italijanski, madžarski in bolgarski vojski, pojav kvislinških formacij predvsem na Hrvaškem, protinarodno zadržanje slovenskih strank, vse to je psihološko vplivalo na ljudi in povzročalo potrto, malodušje, razočaranje in srd. Razkosanje Slovenije med Nemčijo, Italijo in Madžarsko in pa teror na Gorenjskem in Štajerskem z uničevanjem slehernega pojava slovenstva in z začetki prisilnega ponemčevanja in množičnega preseljevanja, je navdajalo slovensko ljudstvo s strahom in obupom. Uglajen nastop italijanskega fašizma, ki se je začel hliniti kot prijateljski okupator (saj so begunci iz Gorenjske in s Štajerskega vzklikali pri prihodu v Ljubljano, da je tukaj raj!), je pretil z nevarnim političnim oportunistom. V to psihološko potlačenost duhov, grenko politično razočaranje in neperspektivnost za mnoge, ki niso znali zajeti svet v celoten pogled, je udarila ustanovitev Osvobodilne fronte kot olajšava kot sprostitev rodoljubnih čustev. Ko so postali znani še cilji in ustanovne skupine, se je Osvobodilna fronta začela naglo širiti in utrjevati. Zato je mogla že tako zgodaj napovedati oborožen boj zoper okupatorja in oznaniti, da ne priznava razkosa Jugoslavije, da se opredeljuje za ljudsko demokracijo, svobodo človeka in narodov, za zvezo z drugimi jugoslovanskimi narodi in Sovjetsko zvezo. KPS, ki se je pojavila kot pobudnica in voditeljica fronte, je bila znana kot sila, ker ji je prejšnji režim posvetil z nenehnim preganjanjem veliko pozornosti. Krščanski socialisti so pritegnili versko usmerjene sloje delovnih ljudi, sokoli napredno mladino, kulturniki pa najplemenitejše tokove slovenskega duha. Doživljali smo, da je Osvobodilna fronta vlila v množice zaupanje in odločno voljo za boj in zmago.

To vse ugotavljamo kot sociološko-politična dejstva, ki so dajala širok in globok družbeni temelj za politično akcijo. Cilji Osvobodilne fronte so torej bili jasni: vojna in graditev nove oblasti, slovenske in ljudske. Vse to je bilo pozitivno za vsakogar, sprejemljivo in obetajoče. Poleti 1941 je bilo stanje v »ljubljanski pokrajini« in to v kulturnem, gospodarskem in političnem središču tako, da samo tisti, ki niso imeli posluha za ljudska gibanja tistih, ki so dobro poznali, da jim bo v bodočnosti, kot jo napoveduje Osvobodilna fronta, politično ali ekonomsko odklenkalo, niso hoteli slišati za novo politično zbiranje Osvobodilne fronte, vsi drugi pa, in ti so bili v večini, so na ta ali drug način iskali stika z njo.

a) Kakor povsod, so se kmalu pojavili izvržki, ki so okupatorju izdajali posamezne sodelavce v Osvobodilni fronti in začeli širiti nerazpoloženje zoper njo. Osvobodilna fronta je postopno nekatere take tipe justificirala. Sicer pa ne mislimo, da je individualni teror znamenje oblasti, ker je to lahko tudi političen obračun, kot jih pozna politična zgodovina pri vseh narodih. Pač pa je ustanovitev posebnega organa Osvobodilne fronte zoper nasprotno dejavnost sredi avgusta 1941 od strani KPS, namreč Varnostno-obveščevalne službe

(VOS) in potem njegovo delo, pomenila dejavnosti, ki so imele namen, varovati Osvobodilno fronto in škodovati nasprotni politiki okupatorja in njegovih pomagačev. Trajna in učinkovita dejavnost VOS vse do črnomaljskega zbora 19. februarja 1944 dokazuje, da je nastal iz nje dejavnik, ki je izvrševal določeno oblast ter samo s tem in politično vsebino svojih akcij prerasel v poseben organ oblasti.⁹

b) Poleg VOS in na isti liniji obrambe Osvobodilne fronte, njenih članov in dejavnosti je bilo tudi »posebno sodišče«, ki se je pozneje na prvem osvobojenem ozemlju (od 31. julija 1942 dalje) imenovalo »izredna sodna komisija«. Ta je kot tajno revolucionarno sodišče izreklo obsodbe na podlagi odloka o zaščiti slovenskega naroda z dne 16. septembra 1941. Tu ni šlo za tiste, ki so bili načelni nasprotniki osvobodilne akcije, temveč za tiste, ki so okupatorju izdajali pripadnike Osvobodilne fronte, z njim sodelovali, ovirali delo osvobodilne akcije in škodovali koristim slovenskega ljudstva.

Ko se je torej utrjevala Osvobodilna fronta, sta zato in vzporedno s tem nastajala dva organa za njeno varstvo. Pomenila sta več kot samo politično stražništvo za določene partijske naloge in sta zrasla iz revolucionarnih potreb družbe, katere organ je Osvobodilna fronta postala. Kot taka sta se utrjevala in širila, saj se je vodstvo Osvobodilne fronte od štirih osnovnih skupin že poleti 1941 pomnožilo na 18 z vseh svetovnonazorskih področij.

K takemu ozračju, ki ga je ustvarila Osvobodilna fronta, je pripomogla aneksija od Italije okupiranega slovenskega ozemlja 3. maja 1941, ki je dobila ime »Provincia di Lubiana«, in pa kapitulacija slovenskih politikov, ki so privolili v članstvo v konzulti pri visokem komisarju »ljubljske pokrajine« in se šli v Rim poklonit Mussoliniju (6. junija 1941). Vse to vzbudilo ogorčenje ne le proti okupatorju, temveč tudi proti taki politiki in pospešilo polet Osvobodilne fronte. Domača reakcionarna politika se takrat glede tega očitno še ni znašla.

c) Medtem ko so bila prva dejanja Osvobodilne fronte usmerjena v njeno širjenje, obrambo, utrjevanje in varovanje, skratka v etapo zbiranja sil, ki je pomenila tudi začetke politične diferenciacije, in so se pri tem pokazala prva znamenja oblasti, ki jo je Osvobodilna fronta skušala doseči, pa se je ta kmalu lotila ofenzivne akcije, ki si jo je postavila za cilj in h kateri jo je sililo ozračje po ustanovitvi, zlasti pa Stalinov poziv z dne 3. julija 1941. Kot dokaz naj navedem, da je na sestanku v vili dr. Neubergerja v Vilharjevi ulici sredi julija 1941 med člani vrhovnega plenuma OF in aktivisti iz Gorenjske Stane Žagar poročal, da so na Gorenjskem fantje pripravljani, da jih ni mogoče več zadrževati in da je treba udariti. Že konec junija je prišlo do prvih obo-roženih spopadov z nemško vojsko na Gorenjskem.¹⁰ Ni ugotovljeno, da se je oborožena vstaja v Sloveniji začela ravno 22. julija 1941, ker so gotovo bile posamezne akcije tudi poprej. Tako so se sprostile akcije prvih partizanskih čet na vseh straneh in kmalu postale sovražnik, ki ga je okupator občutil. Spričo tega je štajerski gauleiter dr. Siegfried Uiberreither v Gradcu izdal že 16. avgusta 1941 odredbo za vojaško akcijo zoper »bandite«, ki se pojav-

⁹ VOS je preprečil marsikak poskus narodnih izdajalcev in nekdanjih sovražnikov slovenskega naroda. Vsi obrambni ukrepi NOV bi bili pomanjkljivi, če ne bi organizirali hkrati posebne obveščevalne službe. — Kidrič, delo navedeno v opombi 7, str. 181 in 233.

¹⁰ Ljubljana v ilegali. II. Država v državi. Ljubljana 1958, str. 51.

ljajo v Posavju,¹¹ italijanski okupator pa je razglasil »ljubljsko pokrajino« za vojno ozemlje. V procesu zoper nacističnega gauleiterja na Koroškem dr. Friedricha Rainerja v Ljubljani dne 16. julija 1947 je bilo ugotovljeno, da je partizanska akcija resno zavirala nadaljnje izseljevanje Slovencev iz Gorenjske, ki so jih Nemci začeli prisilno prepeljovati v Srbijo.¹²

Partizanske čete, ki so sedaj začele rasti, in vojne akcije, ki jih je ta vojska izvajala, obrambna organizacija, uspehi in pa reakcija sovražnika — to vse iz okrilja Osvobodilne fronte — ni bila več stvar politične organizacije, temveč vsega ljudstva in je izraz revolucionarne vstaje, revolucionarne oblasti. Tako elementaren je bil ta razvoj, da je bil že avgusta 1941 v pripravi celo poseben akt o partizanski vojski (partizanski zakon), ki predstavlja, čeprav ni bil splošno uveljavljen, vendarle pomemben dokument o tej dinamiki.¹³

Vojaška organizacija, ki je kmalu prerasla v bataljone in brigade, je bila pomembna tudi s stališča pojavljanja federativnih elementov v razvijanju ljudske oblasti. Čeprav je stal na čelu partizanskih enot glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, ki pa je bil takrat seveda še v zelo rahlih in težko vzdrževanih stikih z vrhovnim štabom narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, je vendarle bil del splošne jugoslovanske vstaje. To je potrdil odlok Osvobodilne fronte (SNOO), objavljen 20. septembra 1941, po katerem so slovenske partizanske čete slovenski vojaški zbor z lastnim poveljstvom, ki pa je vključen kot sestavni del v narodnoosvobodilno partizansko vojsko Jugoslavije. To je ena izmed izrazitih prvin nastajanja federacije »v praksi« (Kardelj).

Ne bomo sledili vojaškim operacijam in razvoju partizanske vojske v naslednjih letih, v katerih so postajali stiki z vrhovnim poveljstvom NOV in POJ vedno pogostejši, tesnejši in enotnejši. Za nas je potrebno ugotoviti, da je slovenski del partizanske vojske nastal znotraj narodnoosvobodilnega gibanja Osvobodilne fronte, ki ga je ustvarila, aktivizirala in nenehno prizadevno spremljala njegova vojna dejanja, od katerih je bila odvisna tudi politična dejavnost nje same na osvobojenih območjih. Uspehi te dejavnosti pa so bili pogoj za uresničenje ciljev, ki jih je postavila za svojo revolucijo in osvoboditev. Vedno močnejša rast partizanske vojske, njena neuničljivost, vojni uspehi in neuspehi, vse to je bilo na liniji oblasti, katere predstavnik, porok in končni izvršitelj je oborožena sila, ki je sama oblast po svoje. Tudi ta oblast, ki je bila združena in povezana z razvojem Osvobodilne fronte, je rasla iz nje in to iz nujnosti za svobodo borečih se narodov. Samo dejansko ugotovitev in potrditev stvarnega stanja je torej pomenila deveta temeljna točka OF z dne 6. januarja 1942, da »narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite...« Identičnost Osvobodilne fronte in partizanske vojske potrjujejo tudi skupni odloki IOOF in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, tako npr. odlok o ustanovitvi narodne zaščite z dne 17. oktobra 1941, odlok o izkoriščanju veleposestniških gozdov z dne 1. junija 1942, sklep o imenovanju zastopnikov glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v začasni narodnoosvobodilni svet z dne 30. junija 1942, razglas o splošni mobilizaciji z dne 11. septembra 1943, izjava glavnega poveljstva z dne 2. junija 1942 o kaznovanju belogardistov

¹¹ Makso Šnuderl, *Zgodovina ljudske oblasti*. DZS Ljubljana, 1950. Na strani 132 navajam Verordnungsblatt für die Steiermark, št. 32 z dne 16. VIII. 1941.

¹² Prav tam.

¹³ Partizanski zakon. Zapisek pisca v Pravniku 1966, št. 1—3.

in drugi. Kidrič je poročal ob tretji obletnici Osvobodilne fronte leta 1944, da je v drugem letu po njeni ustanovitvi osvobodilna vojska zaradi novega mobilizacijskega dotoka, uspešnih akcij in izpolnitve poveljniškega kadra organizacijsko dobila značaj regularne armade.¹⁴

Vojska se je prva izločila iz materinega telesa Osvobodilne fronte. Z nadaljnjim napredovanjem vojaške organizacije, z vse enotnejšo povezavo v NOV in PO Jugoslavije, je postala vojska dejansko del enotne jugoslovanske vojske, čeprav je seveda na Slovenskem še naprej delovala pod političnim vodstvom Osvobodilne fronte. Glavni štab NOV in PO Slovenije je samostojno nadaljeval z reorganiziranjem vojaškega sodstva v Sloveniji in sprejemal o tem predpise, ki so pravi revolucionarni dekreti.

č) Osvobodilna fronta je imela od vsega začetka vrsto političnih organizacijskih oblik, ki so jih imenovali terenske odbore OF. Taki odbori so bili v uradih, podjetjih, ulicah, rajonih in krajih, povezani pa so bili v okrožne odbore. Njihova naloga je bila prvotno politično-mobilizacijska. IOOF pa je 11. oktobra 1941 izdal Kratko navodilo terenskim, krajevnim, rajonskim in okrožnim odborom OF, v katerem določa, da morajo pobirati narodni davek, zbirati posojilo svobode, nabirati prostovoljce za partizansko vojsko in potreščine zanje, boriti se zoper nasprotnike osvobodilnega gibanja. »Ti odbori morajo dvigniti svojo samozavest in se že danes čutiti kot element suverene narodne oblasti.« Te osnovne politične organizacije Osvobodilne fronte so postale tudi v praksi izraz ljudske oblasti, zakaj dejansko so ti terenski odbori Osvobodilne fronte kot množični organi fronte, »ki so jamčili Osvobodilni fronti značaj vsenarodnega gibanja«, izpolnjevali vsa navedena naročila in pri tem delu tudi dosegali presenetljivo učinkovitost. To bomo najlažje dokazali, če se bomo sklicevali na izjave vodilnih ljudi, kakor so jih zapisali v dokumentih iz tiste dobe.

Septembra 1941 je Kidrič zapisal, da so terenski odbori OF po tovarnah, vaseh, uradih, ustanovah itd. množični temelj Osvobodilne fronte, decembra 1941 pa, da se morajo ti odbori čutiti in nastopati kot elementi naše suverene ljudske oblasti; Osvobodilna fronta je že pod okupacijo dobila značaj oblasti, kakršne na Slovenskem še ni bilo.¹⁵ Narodnoosvobodilni odbori (NOO), ki so nastali na prvem osvobojenem ozemlju (spomladi 1942), so na svojem območju edina zakonita civilna oblast.¹⁶

V govoru na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 1. do 3. oktobra 1943 je Kardelj ugotovil, da so vaški in krajevni odbori OF in NOO izvor ljudske oblasti.¹⁷ Odbori OF in NOO organizirajo ljudsko oblast.¹⁸

Na tem zboru je Zoran Polič opisal, kaj je oblast Osvobodilne fronte in poudaril, da je Osvobodilna fronta organizirana oblast v odborih OF, ki so temelj nove ljudske oblasti.¹⁹

Zbor je končno ugotovil, da so terenski in drugi odbori OF organi ljudske oblasti.

Po kratkotrajnem poskusu na prvem osvobojenem ozemlju poleti 1942, ko so bili NOO kot organi oblasti že izvoljeni na podlagi odloka z dne 17. maja

¹⁴ Kidrič, delo navedeno v opombi 7.

¹⁵ Prav tam, str. 161, 176, 184 in 211.

¹⁶ Prav tam, str. 232.

¹⁷ Glej opombo 2, str. 77.

¹⁸ Prav tam, str. 91.

¹⁹ Prav tam, str. 113 in sl.

1942, so bili ponovno izvoljeni maja 1944 na podlagi sklepa SNOS na 1. zasedanju v Črnomlju o volitvah NOO. Takrat so se ločili od odborov OF, ki so odslej ostali zgolj politični organi OF, NOO pa dokončno osnovni in samostojni organi ljudske oblasti.

Vendar velja to samo za osvobojeno ozemlje v tako imenovani »ljubljanški pokrajini«. Na Gorenjskem, Primorskem in na Štajerskem so ostali terenski odbori OF oziroma NOO še politični in oblastni organi tudi naprej in se o diferenciaciji še do konca vojne ne more govoriti. Posebej opozarjam na pokrajinski NS za Primorsko Slovenijo, ki je 15. septembra 1943 izdal odlok o volitvah občinskih NOO in krajevnih NOO. Isti pokrajinski svet je 17. septembra 1943 določil kot organe oblasti okrožne NOO in izdal vrsto predpisov upravne narave (o prevzemu premoženja italijanske države, plačilnem sredstvu, vojni škodi, razveljavitvi okupatorskih predpisov, matrikah, veleposestvih in druge).

Naj mi bo dovoljena pripomba:

Čeprav so nastajali NOO v Srbiji septembra 1941 in ponekod tudi že poprej ter je upravni odsek pri vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije pripravil januarja 1942 v Foči dvoje navodil za NOO, ki sta dobili pozneje v pravnozgodovinski praksi naziv fočanski predpisi, in vrhovni štab dva akta v Bihaću septembra 1942,²⁰ (driniški predpisi),²¹ so vendar v Sloveniji terenski odbori OF in NOO na prvem osvobojenem ozemlju poleti 1942 in pozneje v letu 1944 nastali izvirno in neodvisno od imenovanih navodil in listin. Kardelj je v svojem članku v užiški Borbi z dne 19. oktobra 1941 napisal načela o NOO, ki jih je poznal in posnel po izkušnjah Osvobodilne fronte v Sloveniji. Ta članek je bil podlaga za fočanske predpise. Niso torej le-ti bili podlaga slovenskim terenskim odborom OF in NOO v Sloveniji, pač pa so narobe tudi izkušnje v Sloveniji nudile elemente za pravno-organizacijsko konstrukcijo NOO tudi v centru. Mala anketa, ki jo je pisec izvedel pri posameznih članih IOOF in tistih, ki so pripravljali osnutke za akte o NOO, je pojasnila, da med vojno nihče v Sloveniji ni poznal ne fočanskih ne bihaških predpisov o NOO, da ti takrat niso bili objavljeni v tisku, vtem ko za fočanska navodila tudi ni ugotovljeno, kako so bila sprejeta. Ker pa so med NOO, ki so nastajali v užiški republiki in drugod, podobnosti z našimi terenskimi in NOO, potem je to posledica enakega vrednotenja istih pojavov z iste ideološko-politične osnove pod enotnim političnim vodstvom KP, tako da so po času in kraju ločeno nastali isti nasledki. To velja gotovo za NOO kot nosilce novega razreda na oblasti, ljudstva samega, in za negacijo nosilcev starega političnega reda, to je buržoazije. V tej bistveni okoliščini pa so bili NOO in terenski odbori OF povsod v Jugoslaviji brez medsebojnega vplivanja po bistvu enaki. Pripominjam, da je bil podoben položaj v slovenski partizanski vojski, ko sodni oddelek tudi ni dobival navodil od vrhovnega štaba in je moral samostojno izdajati svoje pravilnike za sodstvo in druge predpise.

d) Elementi oblasti so se v prvem razdobju Osvobodilne fronte leta 1941 do 1942 pokazali že sredi leta 1941, najbolj izrazito pa v času od septembra 1941 do januarja 1942. Tu ne mislimo na že omenjeno dejavnost, ki se nanaša na partizanske oddelke in vojne akcije, pa tudi ne na osnovne odbore OF,

²⁰ Leon Geršković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti. Prosveta Beograd 1946, fočanska navodila so brez podpisa.

²¹ Dimitrije Brajušković, Drinički propisi. Vojnoistorijski institut, Beograd.

temveč na dejavnost, ki jo lahko uvrstimo v civilno oblast, torej zakonodajo (izdajanje predpisov) in upravno, finančno in sodno oblast, razen tega na družbene pojave take narave, iz katerih nastajajo ustavna načela.

Uvodoma bi poudaril, da kljub tej dejavnosti, ki so podobne pravnim ukrepom, še ne moremo govoriti o pravu, čeprav so razen ukrepov sprejeti tudi predpisi v obliki pravnih norm kot odloki, sklepi in podobno. Pravo zahteva organizirano družbo, utrjen pravni red, postavljen pravni sistem, ustavne organe in jamstva za učinkovitost pravne norme. Pravnega reda okupatorja Osvobodilna fronta ni priznavala, se ni ravnala po njem in ga je neprestano rušila, meščanskega pravnega reda Jugoslavije pa kot revolucionarno gibanje prav tako ni priznavala in ga ni uveljavljala. Osvobodilna fronta je imela za cilj, zgraditi v Jugoslaviji nov red, socialistično družbo, odstraniti oblast okupatorja in staro jugoslovansko oblast in njene meščanske nosilce — ter v Jugoslaviji uvesti »dosledno ljudsko demokracijo«. To pa je bil revolucionarni cilj in vsa dejanja, ki so stremela za tem ciljem, so bila revolucionarna. Torej so to tudi bila dejanja, ki so izražala ljudsko oblast. To je bila oblast revolucije, v kateri je zakon samo to, kar koristi revolucionarnim ciljem, torej še ne pravo v smislu ustaljenega pravnega reda, ki nastane ali se v to transformira, ko revolucionarno, normo prevzame nov družbeni in pravni red. Tega za Osvobodilno fronto tedaj še ni bilo. Zato štejemo manifestacije oblasti za revolucionarne akcije, predpise pa, ki so v pravni obliki, pa za revolucionarne dekrete. Po zmagi revolucije postanejo taki akti del novega pravnega reda — in to so pozneje res postali. Prešli so v slovensko ustavnost.

Osvobodilna fronta je bila 1941 organizirana tako, da je pod vodstvom KP njenih 18 sestavnih skupin oblikovalo vrhovni plenum, OF kot vrhovno vodilno politično telo, njen izvršilni organ pa je bil IOOF. Vrhovni plenum se je sestel v Ljubljani v prvem razdobju štirikrat.²² Glede na izredno ugoden položaj Osvobodilne fronte v jeseni 1941 je vrhovni plenum na plenarni seji 16. septembra 1941 sprejel za utrditev oblasti Osvobodilne fronte tele pomembne sklepe:

1. Odlok o narodnem davku in odlok o posojilu svobode. To sta sicer obliki za zbiranje sredstev za partizansko vojsko, vendar je davek predpisan kot obveznost, kot jamstvo za posojilo pa odlok obvezuje »vso davčno moč prebivalcev po osvoboditvi«, to je državo. Oba odloka sta uspela, ker so se ljudje ravnali po teh predpisih in v velikem številu plačevali davek in podpisovali posojilo.

2. Odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitvev je tipičen revolucionarni kazenskopравни dekret, ki določa kazniva dejanja in kazni ter posebna (gori omenjena) sodišča s kratkim postopkom. To je čist akt oblasti, ki postavlja tudi sojenje kot pravosodno funkcijo in nikakor ni zgolj ukrep politične organizacije. Ta odlok je bil dosledno izvajan vse do konca vojne.

3. S posebnim odlokom se je vrhovni plenum OF konstituiral v Slovenski narodnoosvobodilni odbor, ki je »izključni predstavnik, zastopnik, organizator in vodja slovenskega naroda na vsem njegovem ozemlju za čas narodnoosvobodilne vojne in stopa, uresničujoč slogo in enotnost narodov Jugoslavije z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije v stalno zvezo«. Z drugimi

²² Glej opombo 10, str. 69.

besedami: kot SNOO je vrhovni plenum OF slovensko narodno vodstvo (resolucija z dne 16. septembra 1941) in politično predstavniško telo. Ta sklep ni mogel ustvariti takega telesa, zato je mogel biti samo deklarativen, to se pravi, da je na revolucionaren način ugotovil tak že dosežen položaj in značaj vrhovnega plenuma. Omenili smo že, da v tem razdobju ni bilo drugega narodnega predstavništva in da je imela Osvobodilna fronta zadosti osnov in prvin za tako vlogo.²³ Na kočevskem zboru, ki je bil v bistvu neke vrste konstituenta, je SNOO, pomnožen na 120 članov, dobil — v okviru Jugoslavije — zakonodajno in izvršilno oblast, ostal pa je še identičen z vrhovnim plenumom OF, ki je opravljal dvojno funkcijo vse dotlej, dokler se ni na I. zasedanju SNOO v Črnomlju spremenil v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) in se osamosvojil kot zakonodajna skupščina. V tem prvem razdobju v jeseni 1941 pa je bil SNOO kot predstavniško telo slovenskega naroda dejansko in po izraženi volji množic, ki so priznavale Osvobodilno fronto, upravičen odločati o njihovi usodi. Kidrič je zapisal maja 1942, da bi brez razmaha ljudske pobude Osvobodilna fronta ne predstavljala elementov oblasti, četudi bi njeno vodstvo izdalo še toliko odlokov.²⁴

IOOF je bil hkrati predsedstvo SNOO in je ostal to tudi po kočevskem zboru in po I. zasedanju SNOS v Črnomlju, dokler se ni izvršila njegova razdelitev 23. septembra 1944.

Sklep o ustanovitvi SNOO ima ustavni pomen, kakor imajo ustavni pomen v smeri federalizma v Jugoslaviji določbe, ki govorijo o »slogi in enotnosti narodov Jugoslavije« (razglas z dne 2. avgusta 1941 in sklep z dne 16. septembra 1941) in o stalni zvezi predstavniških teles Jugoslavije. Prav tako je razlagati vključitev slovenskih partizanskih čet v NOV Jugoslavije (odlok z dne 16. septembra 1941). Ne smemo spregledati, da je bil oktobra 1941 v Ljubljani sestanek zastopnikov okrožnih odborov OF, ki so odobrili omenjene sklepe in odloke SNOO oziroma IOOF. Dodamo naj le, da je Kardelj na kočevskem zboru ugotovil, da o federativni ureditvi Jugoslavije ne more biti več dvoma in tudi o tem ne, da bo slovenski narod posebna federalna enota; naša dolžnost je še nadalje kovati in krepiti ljudsko oblast.²⁵ O oblasti v Osvobodilni fronti pa je dejal, da je že zbor odposlancev slovenskega naroda pravo demokratično predstavniško telo slovenskega naroda, organ ljudske oblasti, ki je zrasla iz ljudstva samega in ki jo je ljudstvo ustvarilo.²⁶ Če ugotavljamo ustavni pomen, potem naglašamo hkrati, da so vsi ti elementi ostali in se uveljavili pozneje tudi v formalnem besedilu slovenske ustave iz leta 1946.

e) Učinkovitost slovenskega narodnega vodstva v Osvobodilni fronti se je močno izpričala, ko je izdala odloke o obveznem praznovanju narodnih

²³ Prav tam, str. 386 do 397.

Boris Kraigher utemeljuje ustanovitev SNOO 16. septembra 1941 s tem, da se je Osvobodilna fronta predvsem v Ljubljani in njeni pokrajini tako razmahnila, da je že presegla okvir političnega gibanja, dobila elemente oblasti in postajala že nekakšna država v državi. Ni bilo več mogoče dopuščati, da bi se kdorkoli mogel imeti za enakopravnega predstavnika slovenskega naroda ob Osvobodilni fronti, kar je poskušala tako imenovana sredina. Zato se je ustanovil predstavniški organ revolucionarne oblasti slovenskega naroda na II. plenumu OF, namreč Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki je izdal tudi svoje prve obvezne odloke. (Boris Kraigher, Partija je začela boj na položajih, ki jih je ustvarila pred vojno. Ljubljana v ilegali I. Ljubljana 1959, str. 9.)

²⁴ Glej opombo 7, str. 211.

²⁵ Glej opombo 2, str. 89.

²⁶ Prav tam, str. 91.

praznikov 29. oktobra, 1. decembra in 3. januarja 1942 ter prepovedala pojavljanje ljudi na ulicah in v javnih prostorih med 7. in 8. uro zvečer. Isto je bilo tudi v Kranju in Škofji Loki. Ker so v tem času ulice in lokali dejansko bili prazni, kar je s posebnim komunikejem ugotovil IOOF, je to dokaz za poslušnost ukazom ljudske oblasti Osvobodilne fronte in ne le plebiscit za pripadnost k Osvobodilni fronti, kakor se to navadno razlaga. Tudi prepoved vstopati v fašistične študentske organizacije GUF je imela popoln uspeh. Rad bi navedel izjavo, ki jo je dal 6. novembra 1941 italijanski visoki komisar za »ljubljsko pokrajino«[»] Graziolli. Takole je ocenil praznovanje dobesedno: »Le smeha je vredno, da zadostujejo štirje letaki, da se ljudje ne prikažejo iz hiš.« Ta človek se ni zavedal, kako priznanje je dal Osvobodilni fronti, pozabil pa je navesti, kdo je bil podpisan na teh — štirih letakih!

Vsi ti dogodki so utrdili Osvobodilno fronto in njeno vlogo kot političnega predstavnika Slovenije. Zato je konec 1941 lahko izdala, že trdno zasedrana v ljudski volji, svojo programatično izjavo v temeljnih točkah OF dne 8. novembra 1941 in 6. januarja 1942. Kako stvarna je bila ta deklaracija; se vidi iz tega, da je bila do pičice uresničena.

Zanima nas predvsem tisti del temeljnih točk, ki se nanaša na vprašanje oblasti in države. Deklaracija ima tele ustavne prvine:

Jugoslavije kot država obstaja kljub okupaciji.

Vsak narod Jugoslavije ima pravico do samoodločbe, Osvobodilna fronta deluje za slogo in enotnost teh narodov.

Slovenski narod bo o svoji notranji ureditvi in o svojih zunanjih odnosih odločal sam in bo to kot svojo elementarno pravico uveljavil sam.

Narodne in človeške pravice ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.

Oblast pripada po osvoboditvi slovenskega ozemlja Osvobodilni fronti kot celoti na podlagi ljudske demokracije ter bo reševala vsa vprašanja, ki prese-gajo okvir narodne osvoboditve.

Ljudska vojska raste iz partizanskih čet in narodne zaščite, torej iz ljudskih osnov.

Temeljne točke so torej logičen sklep razvoja oblasti Osvobodilne fronte na neosvobojenem ozemlju. Za našo temo ni treba posebej poudarjati pomena te deklaracije, dovolj je jasna in zgovorno potrjuje našo osnovno tezo, ki ne potrebuje posebne osvetlitve.

Vendar je tak razvoj kmalu povzročil reakcijo v vrhovih, ki so politično nasprotovali ciljem Osvobodilne fronte. Kakor sem že poprej omenil, se meščanski politiki sprva niso znašli v odnosu do Osvobodilne fronte, ki je tudi spričo tega, da so se večinoma odločili za sodelovanje z okupatorjem, močno pridobivala. Iz zaplenjenih italijanskih dokumentov pa izhaja, da so že januarja 1942 začeli pritiskati na italijanske okupatorske oblasti, naj dovolijo, da slovenske politične stranke organizirajo oboroženo skupino, češ da italijanska uprava komunistom ne more do živega. To so kmalu dosegli in že v poletni ofenzivi so v sklopu italijanske vojske in v italijanskih uniformah slovenski oddelki »Milizia volontaria anticomunista«[»] nastopali zoper partizansko vojsko, v političnih akcijah pa nasproti Osvobodilni fronti in njenim pripadnikom. Po razbitju te formacije, imenovane bela garda, septembra 1943, so Nemci ustanovili slovensko domobranstvo, ki je celo priseglo zvestobo Hitlerju. Tudi nekaj napredno usmerjenih struj se je postavilo s formiranjem plave garde proti Osvobodilni fronti, sicer pa s politiko čakanja.

To so bili tipično kontrarevolucionarni pojavi, ki bi jih verjetno ne bilo, če bi ne bilo Osvobodilne fronte oziroma njenega pojava kot oblasti, ki naj zrevolucionira narod v novo politiko s socialistično preosnovo. Nastali so na razredni osnovi iz razrednih interesov meščanstva, ki jih je povzročilo. Te garde niso bile obrnjene proti okupatorju in se proti njemu tudi niso borile. Nekateri so upali, da bodo zavezniki prinesli svobodo, pa tudi tem je bilo v bistvu vseeno, ali se to zgodi ali ne. Reakcijo slovenskih meščanskih političnih strank zoper Osvobodilno fronto moramo označiti kot enega izmed najbolj drastičnih rezultatov ljudske oblasti, ki jo štejejo te skupine za tako skrajno nevarno, da morajo nastopati proti nji z oboroženo silo v sovražnikovih oddelkih in jo s tem de facto priznati!

Na kočevskem zboru je Kidrič v svojem velikem govoru ugotovil: »Nič čudnega ni, če se je Osvobodilna fronta kot vsenarodno osvobodilno gibanje razvijala hkrati v slovensko narodno oblast... Osvobodilno gibanje, ki je začelo čistiti slovensko ozemlje od okupatorjev, je nujno moralo dobivati značaj oblasti... Že samo dejstvo, da je takrat nastala nekaka država v državi, dokazuje, da je Osvobodilna fronta že tedaj vsebovala elemente nove oblasti. Taki elementi so se seveda povečali v razdobju prvega osvobodilnega ozemlja in so postali zlasti izraziti v razdobju drugega osvobojenega ozemlja. V tej zvezi moramo poudariti istočasnost političnega gibanja Osvobodilne fronte in značaje nove narodne in ljudske oblasti, ki ga ima Osvobodilna fronta.«²⁷

Vse to, na podlagi zdaj že zgodovinskega dogajanja z dokumenti in pričevanji potrjeno, dokazuje dejstvo, da se je Osvobodilna fronta v vsakem oziru razvila do države v državi. Dokazuje, da je gibanje Osvobodilne fronte zajelo ljudi s tolikšno silo, da se je Osvobodilna fronta kljub sovražni okupaciji in nasilju razvila v ljudsko oblast, kakor je julija 1943 zapisal Kidrič: »Na slovenskem ozemlju se je izkristaliziral položaj; ko so slovenske narodne množice izpolnjevale navodila Osvobodilne fronte in njenega vodstva, medtem ko so sabotirale navodila okupatorja. Dejansko se je razvila država v državi.«

Zavedamo se, da pri našem razpravljanju nismo mogli raziskati, kdaj, kje, kako in katere oblastvene ukrepe okupatorja so ljudske množice v letu 1941 do 1942 sabotirale. Obstaja mnogo nezanesljivih memoarskih podatkov, še več pa je neraziskanega. Že samo sodelovanje z Osvobodilno fronto je bila saboteža okupatorjevih navodil. Več lahko ugotovimo o tem, katera navodila Osvobodilne fronte oblastvenega značaja so množice izvrševale, ker vemo, da smo imeli borce v partizanskih oddelkih in v narodni zaščiti, ki so se bojevali zoper okupatorja, da so odbori OF novačili borce, zbirali potrebščine, orožje, obleko, živila, zdravila itd., da so ljudje sledili konkretnim ukazom, plačevali davek, podpisovali posojilo itd. ter s svojo množičnostjo v Osvobodilni fronti dajali množično oporo ljudski oblasti. Danes, gledano iz zgodovinske perspektive, ne more biti več dvoma o tem, da je bilo prvo leto Osvobodilne fronte res leto države v državi. Brez tega bi v naslednjih letih razvoj ne mogel potekati tako, kakor je.

III. Kakor rečeno, se je tudi na osvobojenem ozemlju nadaljeval dinamični razvoj države, ki pa ni bila več »v državi«, pač pa od te obkrožena in ogrožena. Vendar pri našem razpravljanju ne smemo ostati na pol poti in moramo nakazati, kako je ta država zares obstajala in postala država že med vojno in na tako utesnjenem osvobojenem ozemlju seveda ob sočasni revoluciji in

²⁷ Glej opombo 7, str. 241, 376 in 283.

osvobodilnem boju vseh drugih jugoslovanskih narodov. Za ta razvoj je značilno, da je sprva še vedno organsko rasel v okrilju Osvobodilne fronte in se nato postopoma ločil od organov OF in oblikoval samostojne organe oblasti.

Po odhodu vodilnih organov na osvobojeno ozemlje spomladi 1942 se je položaj tako spremenil, da vodstveni organi OF niso bili več pod okupatorsko oblastjo. Ljubljana se je zdaj glede svojega položaja izenačila z drugim neosvobojenim ozemljem, delovala je po odborih OF, Narodni zaščiti, vojski, v Ljubljani prav tako kakor v Kranju, Novem mestu in drugod. Nadalje se je spremenil položaj tudi zato, ker se je sedaj na osvobojenem ozemlju nadaljevala rast elementov v Osvobodilni fronti, ki so pomenili državo, medtem ko zaradi okoliščin okupacije take rasti zunaj osvobojenega ozemlja ni bilo ali vsaj ne v taki meri. Nadaljnji razvoj Osvobodilne fronte kot države se je nato po prvem letu premaknil na osvobojena ozemlja ne le na območju Dolomitov in Roga, temveč tudi na Primorsko, Savinjsko dolino in druge občasno osvobojene enklave. Na osvobojenem ozemlju vodstveni center in osrednje ozemlje zdaj ni bilo več pod tujo oblastjo, nasproti kateri ali v kateri bi bila Osvobodilna fronta svoja oblast, temveč je bila, če to tujo oblast abstrahiramo, Osvobodilna fronta oblast v Jugoslaviji. Njenega prenehanja narodnoosvobodilno gibanje nikoli ni priznalo, temveč jo je od vsega začetka državnoopravno na novo gradilo skladno z revolucionarnimi težnjami, cilji in pridobitvami. Le toliko bi lahko mislili na osvobojenem ozemlju na tujo državo, kolikor je ta še bila prisotna s tem, da ga je obkrožala in ogrožala in da je večina naroda živela še pod okupatorjem, ne pa tudi vodilni organizmi, ki so ustvarjali in usmerjali rast oblasti Osvobodilne fronte na osvobojenem ozemlju.

Zato je z osvobojenim ozemljem nastal položaj za dejavnost Osvobodilne fronte in s tem drugačna karakteristika glede na njeno državnoopravno tvornost. Osvobodilna fronta se je še naprej razvijala kot država po vsebini, obliki, organih, s prej navedeno rezervo pa ne več »v državi«, če s tem razumemo tujo okupatorsko oblast. Zakaj »v državi«, to je pod tujo oblastjo, je bil neosvobojeni del Slovenije, kjer se pa spričo okupatorjevega terorja Osvobodilna fronta ni mogla za dalj časa pojavljati kot država, vsaj niti približno ne tako kakor na osvobojenem ozemlju s svojimi vodstvenimi političnimi in vojaškimi organi. Zato se je na prvem osvobojenem ozemlju začelo novo obdobje razvoja Osvobodilne fronte kot organa oblasti, kot države, brez oznake, da se to godi »v državi«, to je neposredno pod tujo okupatorsko oblastjo kakor prvo leto v Ljubljani. To ima tudi svoje značilnosti v tem, da se zdaj javno pojavijo novi oblastveni organizmi in odloki z novo vsebino, ki se razlikujejo od tistih iz prvega leta, ko se niso mogli pojavljati javno spričo okupatorja.

Prva realizacija naporov Osvobodilne fronte, da uveljavi svoj ljudski oblastveni značaj, je bila organizacija prvega osvobojenega ozemlja spomladi 1942. Ko je partizanska vojska pregnala okupatorja s Kočevskega, iz Suhe krajine in dela Notranjske, je IOOF s posebnim odlokom dne 17. maja 1942 izjavil, da prevzame Osvobodilna fronta oblast na osvobojenem slovenskem ozemlju. Ta določa, da so civilni organi oblasti začasno terenski odbori OF, ki kot oblastveni organi izvajajo navodila IOOF, ukrepajo pa tudi samostojno. Ti terenski odbori pa morajo izvesti volitve za redni oblastni organ, narodnoosvobodilni odbor (NOO). Določeno je število članov NOO in volilna pravica.

Na tem osvobojenem ozemlju so normativno z odloki urejali najnujnejše zadeve kakor izkoriščanje razlaščenih veleposestniških gozdov, delo šol in župnišč, ki jim je prepovedan stik z okupatorskimi oblastmi, prepoved proti-

narodnega tiska, razpolaganje z zemljo izseljenih Kočevarjev, gibanje prebivalstva, prijava zalog, zagotovitev prehrane in premičnih vrednosti za vojsko, prepoved izvoza živil, postavitve izredne sodne komisije, ukrepi ob nastopanju bele garde.

Organizacijsko je pomembno, da so bile opravljene volitve v NOO in da so ti začeli delovati, čeprav le zelo kratek čas. Sovražnikova ofenziva je preprečila sestanek zbora odposlancev NOO, ki bi naj postal vrhovno predstavniško telo Slovenije. Ustanovljen je bil Narodno osvobodilni svet (27. junija 1942) z osmimi poverjeništvu. To bi naj bila po Kidriču »vlada s tistimi poverjeniki, ki so za osvobojeno ozemlje najpotrebnejši«. ²⁸ Vendar ta organ ni začel, zakaj ob ofenzivi je prenehal in se pozneje ni več obnovil. Izdal je 22. julija 1942 samo razglas o pomoči vojski in odlok o prehrani in prepovedi izvoza. Po sestavi je bil identičen z IOOF.

IV. Po tej dobi kratkotrajne organizirane oblasti je sledilo obdobje ponovnih vojaških naporov zaradi hudih izgub v poletni sovražnikovi ofenzivi in priprav za nove vojaške akcije. Pugleška izjava iz februarja 1943 o enotnosti Osvobodilne fronte in vodilni vlogi KPS, potrjena na aprilskem zboru aktivistov, je rešila pomembna notranja vprašanja Osvobodilne fronte, utrditev njene konsolidacije med skupinami in odpravo trenj. Ta zbor je po Kidriču postal »praktična in teoretična osnova za udeležitev tiste izmed temeljnih točk, ki pravi, da prevzame po osvoboditvi oblast na slovenskem ozemlju Osvobodilna fronta kot celota«. ²⁹ V tem času ni bilo naseljenega ozemlja, ki bi bilo popolnoma osvobojeno, pač pa je operirala partizanska vojska in so delovali organi OF na prostranih območjih, med katerimi so bila tudi taka, kamor ni stopila noža okupatorja.

Že septembra 1942, torej tik po ofenzivi, nastopita IOOF in glavni štab zoper belo gardo z odločnimi dekreti, novembra 1942 pa izda IOOF komunike o seji SNOO in seveda ne pove, da je bila ta seja 6. novembra v Ljubljani, kamor sta iz partizanov prišla tudi Kidrič in Polič. ³⁰ IOOF je izdal poročilo o ustanovitvi AVNOJ v Bihaću, januarja 1943 pa je sledila že omenjena izjava vseh treh osnovnih političnih skupin Osvobodilne fronte o njeni enotnosti pod vodstvom KPS.

Tretje razdobje po izgubi prvega osvobojenega ozemlja od jeseni 1942 do nekako poletja in zgodnje jeseni 1943 pomeni torej, da Osvobodilna fronta po svojih vodstvenih organih, dejavnostih in oblikah ni padla nazaj pod tujo okupatorsko oblast, da pa ni imela na voljo organiziranega osvobojenega ozemlja, temveč da je bivala tam, kjer je navzočnost narodnoosvobodilne vojske zagotavljala relativno svobodno akcijo. V tem razdobju se je najpogreje reorganizirala vojska, nato so razčistili odnose med temeljnimi skupinami v Osvobodilni fronti sami, šele po padcu fašizma pa se je začel spet obračati k prvinam, ki pomenijo graditev oblasti, torej državo, toda spet ne več »v državi«, to je vpričo tuje oblasti.

Organizacijsko pomembna je za to obdobje ustanovitev vojaških sodišč.

V. a) Po kapitulaciji Italije 9. septembra 1943 je zasedla partizanska vojska razen območja Ljubljane vso »ljubljansko pokrajino«, odloki oblastvene

²⁸ Prav tam, str. 251.

²⁹ Prav tam, str. 4.

³⁰ Datum ugotavljam po zapisku v svojem dnevniku.

narave pa so si kar sledili eden za drugim. Postavili so upravno komisijo s poverjeništvu kot osrednji upravni organ za osvobojeno ozemlje. IOOF je izdal razglas o »priključitvi Slovenskega Primorja svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji« (16. septembra 1943); odlok o prevzemu oblasti po Osvobodilni fronti 12. septembra 1943, odlok o mobilizaciji in odlok o razpisu volitev za zbor odposlancev slovenskega naroda 11. septembra 1943, sledijo same volitve in zasedanje tega zbora v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943. Glavno poveljstvo je izdalo odredbo o postavitvi zalednih vojaških oblasti, o ustanovitvi višjega vojaškega sodišča in stalnih vojaških sodišč. Tako je nastopila razvojna stopnja ustanavljanja posebnih organizmov slovenske ljudske oblasti. Po padcu Italije je sledilo torej novo razdobje, ustanovitev drugega in dokončnega osvobojenega ozemlja ter prava eksplozija novih oblastvenih funkcij in organov. Začenja se tudi in v glavnem z osvoboditvijo konča proces ločitve v organizaciji Osvobodilne fronte v tem pomenu, da se oblastvene funkcije izločajo iz nje in prehajajo na nove samostojne organe zunaj Osvobodilne fronte, ki postane na koncu spet izključno le množična politična organizacija brez oblastvenih funkcij. Seveda moramo ponovno opozoriti na okoliščino, da velja vse to le za vodstveno središče, za osrednje osvobojeno ozemlje. Kjer so pa zunaj tega obstojali terenski odbori OF in zaledni vojaški organi, tam ta proces ni bil tako izrazit. Posebno terenski odbori OF so na okupiranem ozemlju še ostali država v državi vse do konca, pa najsi so bili elementi te državnosti izraženi tudi s samim njihovim obstojem, s sodelovanjem z vojsko in podobno. Ves ta razvoj se torej ne da natanko določiti krajevno in raztegniti časovno, temveč kot sicer vsak družbenopolitični proces postaviti dinamično v celotne krajevne in časovne okvire.

Potrebno se mi zdi omeniti, da so ponekod delovale tudi take vodstvene silnice, ki niso neposredno izhajale iz osrednjega vodstva Osvobodilne fronte, pa so njihovi revolucionarni akti vendarle imeli elemente oblasti, čeprav so izvirali iz institucij, ki so izšle iz Osvobodilne fronte posredno. Poveljstvo slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet na primer je sprejemalo svoje oblastne predpise kakor odredbo o zastavi, znaku in pozdravu partizanov ter pravilnik Narodne zaščite. Pravni oddelek glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije je sam izdal vrsto predpisov, ki so urejevali vojaško sodstvo kot pravi oblastveni odloki. Zaledni vojaški organi so na svojih ozemljih de facto izvrševali oblast, včasih in ponekod celo v večji meri kot terenski odbori OF. Posebno važen je Pokrajinski narodni svet za Primorsko Slovenijo, ki je sprejel vrsto oblastvenih odlokov zunaj osvobojenega ozemlja in osrednjega političnega vodstva prav kot država v državi. Tako delovanje je torej treba prav tako povezati s procesom razvoja Osvobodilne fronte kot države v državi, čeprav morda Kidrič takrat, ko je govoril o tem, tudi ni na vse to mislil.

Končno je ta razvoj dobival vedno več priliva tudi iz jugoslovanskega središča, saj sta sloga in enotnost jugoslovanskih narodov dobivala od začetnih deklaracij Osvobodilne fronte iz leta 1941 in temeljnih točk OF dalje vedno večjo resničnost. To se je pozneje pokazalo najbolj v razvoju narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije in z ustanovitvijo AVNOJ. V tem oziru je pristop Slovenije v jugoslovansko federativno skupnost pomenil kar izrazito usmeritev k jugoslovanski enotnosti, ki je dobila svoj revolucionarno-pravni izraz v političnih akcijah kočevskega zbora in na prvem zasedanju SNOS v Črnomlju.

Rad bi še dodal, da so bili terenski odbori OF kakor tudi narodnoosvobodilni odbori politični in oblastni organi hkrati. Bili pa so to tudi že samoupravni organizmi. Opozarjam npr. na volilnost teh organov, na zbere volivcev, samostojno delovno področje in veliko dejansko nevezanost na višje organe. Zato jih upravičeno uvrščamo med predhodnike naših občinskih skupščin v sistemu samoupravljanja.

b) Na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943³¹ je bilo ugotovljeno, da je ta zbor politično demokratično predstavništvo naroda, izvoljeno na demokratični način (Kardelj). Poudarjena je bila identičnost političnega gibanja Osvobodilne fronte in ljudske oblasti (Kidrič). Naglašeno je bilo, da je izvor oblasti v vaških in krajevnih odborih OF in v bodočih NOO (Kardelj). Strukturo ljudske oblasti je opredelil Zoran Polič: oblast Osvobodilne fronte je neposredna in odgovorna; izvršujejo jo odbori OF, terenski, rajonski, podokrožni in okrožni; oblast je nujna, brez nje ni mogoče doseči popolne osvoboditve; upravne naloge izvršuje upravna komisija z ustreznimi odseki, SNOO, ki je hkrati vrhovni plenum OF, izvršuje svoje naloge s predsedstvom SNOO, ki je hkrati IOOF. Osvobodilna fronta ima torej dvojen značaj: je vseljidsko osvobodilno gibanje in slovenska ljudska oblast. Temelj oblasti so terenski odbori OF, ki jih bodo nadomestili NOO. Poleg civilne oblasti obstaja na terenu tudi vojaška oblast, komande področja, komande mest, partizanske straže in narodna zaščita.

Na kočevskem zboru je postal vrhovni plenum OF kot SNOO vrhovni predstavnik suverene ljudske oblasti (Kidrič). Zgodovinski je sklep zbora »o predstavništvu in vodstvu slovenske narodnoosvobodilne borbe in o začasnih organih ljudske oblasti slovenskega naroda v vojnem razdobju«, ki ugotavlja, da se je Osvobodilna fronta razvila v ljudsko oblast, da so terenski in drugi odbori OF postali osnovni organi te oblasti, da je Osvobodilna fronta edini zakoniti predstavnik slovenskega naroda, ki izvaja njegovo vrhovno ljudsko oblast. Vrhovni plenum OF kot SNOO v okviru Jugoslavije kot državne celote in sklepov AVNOJ izvršuje zakonodajno in izvršno oblast s pravico, postavljati vse potrebne organe ljudske oblasti slovenskega naroda.

Po kočevskem zboru je razpisal IOOF 8. oktobra 1943 posojilo narodne osvoboditve, oddelek za sodstvo pa je začel izdajati svoje predpise, ki so se nanašali na organizacijo vojaških sodišč in na kazensko pravo. Omejili so promet z nepremičninami, delovanje rednih sodišč pa ustavili.

Na kočevskem zboru izvoljena delegacija je sodelovala 29. novembra 1943 v Jajcu na II. zasedanju AVNOJ, kjer je bila tudi državnopravno ustanovljena nova oblika države Jugoslavije — demokratična federativna Jugoslavija, katere federalni član Slovenija je bila konstituirana že poprej na kočevskem zboru.

c) V Črnomlju se je sestal 19. in 20. februarja 1944 SNOO. Tedaj se je spremenil v Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), sprejel torej oznako svet, ki se uporablja za oblastveni organ, in se dokončno preoblikoval v parlament po organizaciji (poslovnik, imuniteta, zasedanje, zakonodajni odbor, nacionalni komite osvoboditve Slovenije, upravni odseki in razne komisije) in po vsebini odlokov (o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, zakonodajni odloki: o razpisu volitev v NOO, odprava VOS, spojitvev NOS za Slovensko Primorje z organi slovenske oblasti, o plačilnem bonu, narodnem davku, ob-

³¹ Govori in sklepi na kočevskem zboru v knjigi, navedeni pod opombo 2.

vezni obdelavi zemlje, zaščiti gozdov). Sklep o preimenovanju SNOO v SNOS izrecno poudarja, da je sprejet zaradi oblikovanja organov oblasti; s tem se SNOS dokončno organsko izloči iz vrhovnega plenuma OF, ki ga odslej ne omenjajo več.

Med najpomembnejše sklepe črnomaljskega zbora glede na Jugoslavijo kot federativno državo spada ustavna deklaracija o potrditvi dela slovenske delegacije na II. zasedanju AVNOJ 29. septembra 1943 v Jajcu. Ta deklaracija je formalno državnopravni pristop slovenskega naroda v enotno državno skupnost z drugimi jugoslovanskimi narodi, v demokratično federativno Jugoslavijo. Ta sklep je skupno s sklepi o SNOS, o Nacionalnem komiteju osvoboditve (NKO) Slovenije, o pravicah in dolžnostih slovenskega naroda in o volitvah v NOO temeljne, ustavnopravne narave. Graditev države sega sedaj že čez slovenske meje na enotno državo Jugoslavijo.

Odlok o volitvah v NOO ustanavlja NOO in to krajevne, okrajne in okrožne kot samoupravne enote na načelih enotnosti oblasti in določa volilne pravice. Volitve v krajevne NOO in okrajne »skupščine« je nato razpisalo predsedstvo SNOS. Volitve so bile na osvobojenem ozemlju maja 1944. Določba, da imajo okrajni »okrajne skupščine«, se glede na enotni sistem NOO ni obdržala.

č) Ker so bili s temi volitvami ustvarjeni osnovni organi oblasti, se je s tem začela organska ločitev od terenskih odborov OF. S spremembo SNOO v SNOS in glede na njegovo organsko preureditev, se je tudi SNOS ločil od vrhovnega plenuma OF. Dne 23. septembra 1944 pa sta se ločila še IOOF in predsedstvo SNOS, ko je bil IOOF, ne pa tudi predsedstvo SNOS, razširjen z novimi člani in sta nastali dve ločeni telesi. S tem Osvobodilna fronta ni bila več niti država v državi niti več država. Sedaj je bila političen organizem v svoji državi in organsko z njo zraščena, saj je po svojih manifestacijah in oblikah ta država nastala v nedrju Osvobodilne fronte. Vzporedno z vsem tem je potekal tudi družbeni razvoj na osvobojenih območjih. To niso bili samo politični mitingi OF in KPS, sestanki aktivistov in zbori volivcev. Delovale so osnovne šole, partijski tečaji in leta 1944 gimnazija v Črnomlju. Redno so izhajali časopisi v skritih partizanskih tiskarnah, kakor Slovenski poročevalec, Ljudska pravica, Delavska enotnost in drugi, knjige, brošure, lepaki itd. Posamezne vojne enote so imele svoje kulturniške skupine, ki so jih sestavljali kulturni delavci in ki so pisali knjževna dela, prirejali umetniške, prosvetne in zabavne prireditve za prebivalce krajev, kjer so se gibale vojaške enote. Predstave slovenskega narodnega gledališča in umetniške razstave so bile v središču osvobojenega ozemlja. Delovanje Znanstvenega instituta, spisi in objave Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njihovih pomagačev, delo Verške komisije, zbori protifašistične ženske organizacije, novinarje, zbor pravnikov, kongres kulturnih delavcev in drugi so izražali ljudske odnose, ki so nastajali na terenu med NOV. V vsem tem je imela svojo roko Osvobodilna fronta, ki je spet iz dosežkov takega družbenega razvoja črpala snov za usmerjevanje nadaljnega družbenopolitičnega dela. Demokratične pravice človeka, ki jih je zagotovila deklaracija črnomaljskega zbora, so se uporabljale skladno z možnostjo vojnih razmer, svobodo vesti in veroizpovedi so izpovedali nemoteno partizani in prebivalstvo. V naslednjih mesecih do konca leta 1944 se je nadaljevala graditev oblasti. Te pa ni vodila več Osvobodilna fronta kot država v državi. Formalno se je razvijal proces zunaj Osvobodilne fronte, čeprav seveda

vemo, da sta bili Osvobodilna fronta in Komunistična partija Slovenije prisotni vsepovsod. Tedaj so namreč samostojni državni organi, zlasti predsedstvo SNOS, že ustanavljali nove državne organe, ob upravnih odsekih kot nekakih poverjeništvih so nastajale razne komisije, denarni zavod, javni tožilec, formirani so bili kraji, okraji in okrožja s svojimi narodnoosvobodilnimi odbori, ustanovljena so bila narodna civilna sodišča in končno 5. maja 1945 narodna vlada. Od tu dalje je potekal razvoj federalne enote Slovenije v demokratični federativni Jugoslaviji samostojno. Osvobodilna fronta je kot država v državi izpolnila svoje zgodovinsko poslanstvo.

Končno ostane odprto še vprašanje, kako in zakaj se je v Osvobodilni fronti oblikovala težnja po oblastveni vsebini njene dejavnosti. Gotovo je, da je taka manifestacija morala imeti dve plati, eno, ki usmerja, in drugo, ki sprejema in reagira. To se pravi, da se je oblast manifestirala v odzivu ljudskih množic na določene pobude, da pa so te pobude izhajale zavestno in načrtno iz Osvobodilne fronte kot revolucionarna akcija. KPS je kot politično jedro Osvobodilne fronte usmerjala ustrezno marksistično-leninistični ideologiji boj zoper okupatorja tudi v sočasen boj za uresničevanje ciljev za družbeno preosnovo v socialistični smeri. Ta je seveda izključeval vrnitev na staro, pa je zato ob iskanju in uresničevanju elementov nove oblasti nujno reagirala na vsebino in simbole stare oblasti. Zato Osvobodilna fronta ni vzpostavila občinskih odborov, okrajnih načelstev, okrajnih sodišč, davčnih uradov in podobnih organov stare oblasti in se tudi ni posluževala starih predpisov, gotovo tudi ne stare ustave. Revolucija je priznala Jugoslavijo samo kot domovino njenih narodov in kot mednarodni fenomen, ki pa ji je treba priboriti novo družbeno in državno strukturo: v republikanski obliki naj gradi kot federativna država svobodnih in enakopravnih narodov socialistično družbo. Za uresničenje take osnovne koncepcije nove Jugoslavije je bilo nujno menjati nosilca oblasti, razred na oblasti, in ustvarjati nove organe, da bi se lahko socialistična družba razvijala neposredno iz ljudskih množic, ne pa na političnem sistemu strank z meščanstvom kot jedrom. Zato je morala Osvobodilna fronta z vsem poudarkom in z vsemi silami razvijati ljudsko oblast.

Nova oblast torej ni nastala ne spontano ne po diktatu; direktive je načrtno in vsakokratnemu političnemu položaju ustrezno dajala Osvobodilna fronta (v nji KPS), množice pa so te direktive, ki so izhajale iz njihovih potreb in bile usmerjene v njihovo korist, uresničevale in tako manifestirale svojo voljo, uresničevale svoje interese, gradile torej svojo oblast. Država v državi v Osvobodilni fronti pomeni, da okupirana Slovenija ni upoštevala ne okupacije ne aneksije sovražnika in ne meščanskega pravnega reda stare Jugoslavije, temveč da se je dejansko vse bolj pripravljala na svojo lastno državnost v okviru Jugoslavije in to z bojem zoper okupatorja in z revolucijo zoper družbeni red, v katerem je živela do takrat, z revolucijo, ki je bila destruktivna in hkrati konstruktivna za socialistično bodočnost ljudstva. To svojo lastno državnost je tudi dosegla in v tem je zgodovinski pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda kot države v državi.

Odloki in sklepi, navedeni v besedilu, so vzeti iz knjige pisca Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. Društvo pravnikov LRS, sekcija za partizansko pravo, Ljubljana 1949.